

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження Василець Наталії Михайлівни
«Соціально-психологічні чинники довіри громадян до працівників органів
внутрішніх справ України»
на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
із спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної
роботи

Тема, обрана Н.М.Василець, є і актуальною, і у певному сенсі – небезпечною. Актуальною, оскільки об'єктом дослідження є довіра, уточнення – довіра громадян до працівників органів внутрішніх справ – сприймається в контексті значення довіри для функціонування будь-якої людської спільноти саме як деяка конкретизація об'єкту дослідження. Довіра – основа людських відносин: вона необхідна для розвитку демократії, яка передбачає двосторонні зв'язки між керуючими і керованими, якість яких залежить від довірчих відносин між ними; визнання членами суспільства легітимності влади та соціальних інститутів на психологічному рівні також залежить від рівня довіри людей до них. Відомо, що довіра до особистості сприяє вияву її потенційних можливостей, її саморозкриттю, самореалізації. Отже, довіра громадян до представників правоохоронних органів, до міліції (поліції) має сприяти підвищенню ефективності їхньої праці. Якщо основним протиріччям працівника міліції визнати конфлікт між особистісним та професійним самовизначенням, що був обумовлений нормами функціонування правоохоронної системи і який полягав у орієнтації особистості, з однієї сторони, на загальнолюдські цінності, а з іншої – на викривлені «відомчі», то зміна умов функціонування правоохоронної системи має сприяти гармонізації особистості працівників органів внутрішніх справ, посиленню їхньої довіри до держави, до системи, до самих себе і врешті решт – довіри до них громадян.

«Небезпечність» даної теми полягає у її тісному зв'язку з соціально-політичними процесами сьогодення, які, як відомо, у трансформаційні періоди розвитку суспільства відзначаються ситуативною плинністю, мінливістю та малопрогнозованістю. Отже, виникає питання, наскільки отримані автором емпіричні дані є надійними, а висновки – не ситуативно зумовленими, а пролонгованими на більш тривалий відрізок часу. Чи матимуть виявлені автором особливості ставлення громадян до міліції (поліції) необоротний характер? Наше суспільство стрімко змінюється, і питання в тому, наскільки зафіксовані здобувачкою особливості заслуговують на довіру наукового загалу. А це залежить насамперед від наукової компетентності автора.

Логіка дослідження Наталії Михайлівни Василець є досить прозорою та зрозумілою. Теоретичний аналіз феномена довіри, проведений з урахуванням наукових підходів до нього у філософії, соціології, правознавстві, культурології, значенні довіри у економічних відносинах дозволив автору представити довіру як багатоаспектне явище і визначити специфіку психологічного підходу до його вивчення. Автор не оминула увагою значення довіри у формуванні протиставлення «ми» та «вони», яке є основним атрибутом соціальних збурень та революцій.

Дослідження феномену довіри є, на нашу думку, складним через подвійну детермінацію цього явища: воно має і загально - психологічну структуру, бо походить від особистості, і соціально-психологічні особливості, оскільки, як суб'єкт-суб'єктні відносини, зумовлюється впливом чинників соціально-психологічних – культури, традицій, звичаїв; особливостями поточної соціальної ситуації в цілому, її правовими, політичними, економічними аспектами; особливостями конкретної ситуації взаємодії людини з людиною і т.п. Вивчення довірчих відносин як суб'єкт-суб'єктної взаємодії потребує, з одного боку, врахування особливостей або характеристик обох сторін, а з іншого – дослідження впливу на цю взаємодію чинників, так би мовити, зовнішнього характеру, тобто соціальних і соціально-психологічних як зумовлених соціальними.

Докладно зупиняючись на класифікації видів довіри у психології (за сферами суспільної взаємодії, за спрямованістю та радіусом дії, за параметрами часу та механізмами функціонування і т.п.) [розділ 1.1], детермінантах та соціально-психологічних чинниках довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ України [розділ 1.2] автор доходить висновку, що «первинний фрейм довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ та Національної поліції формується та модифікується у свідомості громадян з урахуванням соціально-політичної ситуації та статусу учасників суб'єкт-суб'єктної взаємодії» (с. 46). Серцевиною, стрижнем довіри як феномену психологічного є її структура, змістові особливості структурних компонентів та способи взаємозв'язків між ними. Автор спирається на трикомпонентну структурно-функціональну модель відносин довіри, яку використовує в якості вихідного пункту свого дослідження. На думку автора, ці компоненти утворюють різні конфігурації і зазнають впливу різноманітних чинників, особистісних і соціально-психологічних, що визначають їхнє змістове наповнення.

Якість даного дослідження визначається, на нашу думку, передусім добором методик, адекватних предмету дослідження. Є усі підстави вважати, що автор приділила належну увагу вибору методик дослідження, про що свідчить докладний опис призначення та можливостей кожної з них:

- коло відносин довіри проаналізовано за допомогою методики «Довіри» І. Семків (з врахуванням статевих і вікових відмінностей у рівнях довіри). В результаті було визначено три кола рівня довіри – коло недовіри, коло довіри та коло невизначеної довіри;

- критерії довіри громадян іншим людям досліджено за опитувальником А. Купрейченко, який дозволяє виявити ці критерії у ситуаціях оцінювання людей, знайомих з різним ступенем близькості. Завдяки цій методиці була виявлена низка тих властивостей особистості, які мають критеріальне значення;

- динаміка змістових характеристик когнітивного та конативного компонентів досліджувалася за допомогою деяких питань авторської методики «Довіра до ОВС» та методики Ш. Шварца «Портрет цінностей». В результаті їх

застосування була виявлена динаміка в оцінках громадян діяльності поліції (досліджувались особливості оцінювання цієї діяльності до, під час та після подій на Майдані і на початкових етапах реформування системи МВС) та залежність цих оцінок від власної системи цінностей громадян;

- ступінь прояву соціальної довіри у відносинах між людьми, а також і соціально-психологічні чинники довіри оцінювалися за допомогою методики Дж. Роттера;
- рівень довіри до себе визначався за допомогою адаптованої автором методики Н. Астаніної;
- зв'язок між рівнем задоволеності якістю життя громадян та їх довірою до працівників органів внутрішніх справ досліджувався за допомогою методики «Якість життя» Н. Водоп'янової.

Динаміка афективного компоненту досліджувалася за допомогою питань анкети, що передбачала оцінку успішності виконання працівниками органів внутрішніх справ покладених на них завдань та рівня довіри громадян до правоохоронців.

Особлива увага була приділена автором власній методиці під назвою «Довіра до МВС», в якій були відображені, зокрема, ті якості працівників органів внутрішніх справ, які можуть впливати на довіру громадян до них. Перед застосуванням дана методика була перевірена на валідність та надійність, що є свідченням наукової добросовісності і високої дослідницької культури її автора.

Факторний аналіз отриманих даних дозволив виділити і охарактеризувати особливості конфігурації складових довіри і зробити висновок про домінування у ній когнітивної складової.

Окрема увага була приділена соціально-психологічним характеристикам, які впливають на довіру громадян до працівників органів внутрішніх справ. На жаль, досить несподіваний висновок про те, що найменше довіряють поліції працівники «силових» відомств автор ніяк не коментує.

Домінування когнітивного компонента у конфігурації структурних складових довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ підтверджується виділеними автором на основі кластерного аналізу типами довіри: негативно спрямованого типу, експектаційного та ціннісно-орієнтованого.

Практична значущість проведеного дослідження відображена у програмі соціально-психологічного забезпечення відносин громадян до працівників органів внутрішніх справ, що включає програму спецкурсу «Взаємодія працівників ОВС та громадян на засадах довіри»; соціально-психологічний тренінг та факультативний курс з проблем соціально-психологічних чинників довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ.

Отже, в якості переваг даної роботи слід відмітити:

- актуальність та практичну значущість;
- теоретичну та методичну обґрунтованість;
- наявність достатньої емпіричної бази;
- коректне застосування статистичних та математичних методів обробки даних.

І головне, в чому, на нашу думку, полягає науковий внесок дисертаційного дослідження Наталії Михайлівни Василюк – це те, що, по-перше, Наталія Михайлівна довела можливість досліджувати феномен довіри за допомогою блоку застосованих нею методик (в тому числі і авторської), і по-друге – виявила змістові характеристики, структурні складові соціально-психологічних чинників довіри та можливі конфігурації компонентів довірчих відносин на прикладі довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ.

Водночас вважаємо за можливе зробити деякі зауваження:

1. Оскільки у даному дослідженні дуже важливим є соціальний контекст, бажано було б хоча б в основних рисах охарактеризувати, в чому полягає трансформація українського суспільства на даному етапі його становлення і в якому напрямку вона відбувається.

2. Автор не пояснює, в чому полягає реформа системи Міністерства внутрішніх справ з огляду на психологію.

3. Автор не повідомляє, чим вона керувалась, пропонуючи піддослідним оцінити відібрані нею якості працівників органів внутрішніх справ як такі, що можуть впливати на довіру громадян до працівників органів внутрішніх справ (с. 121).

4. Деякі зауваження автора, попри їхню ймовірну справедливість, не мають достатнього обґрунтування. Так, на с. 152 автор стверджує: «Багато проблем, із якими населення звертається до ОВС, найчастіше перебувають поза їхньою компетенцією. У результаті неможливість залагодити свої справи за допомогою працівників органів внутрішніх справ викликає у людей, які до них звертаються, негативні емоції стосовно представників райвідділів...». На с. 178-179 автор пише: «...уявлення, які характеризують образ міліції (поліції), мають тенденцію ставати стереотипами і тривалий час залишатися без змін...» – посилання на відповідні дослідження відсутні.

Втім, відмічені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

З огляду на викладене вважаємо, що дисертаційне дослідження Василиць Наталії Михайлівни «Соціально-психологічні чинники довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ України», подане на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук, відповідає вимогам щодо робіт такого рівня, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

**Доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри соціології та
гуманітарних дисциплін Державного
університету телекомунікацій**

Т.М. Малкова
засл. доц.
Ученый секретар ДУТ

Т.М.Малкова